

ЛУИДЖИ МАРСИЛИ

/1680/

Луиджи Фердинандо Марсили, един от видните представители на европейската наука от края на XVII и началото на XVIII в. и един от най-полезните военни специалисти на Виенския двор, също е оставил свой пътепис за балканските земи. Марсили е роден в Болоня през 1658 г. Учил в университетите на родния си град и на Павия естествени науки, математика и отрано се проявил в областта на хидрографията, военнортификационното дело, археологията и други области на знанието. Той обогатява науката с наблюдаването и проучването на редица нови явления и нови изследователски методи. Още 24-годишен Марсили постъпил на служба при императорския двор и като военен специалист ръководел укрепителните работи на важната крепост Рааб, а после взема пряко участие във войната от 1683—1699 г. През 1683 г. той бил ранен и заловен от турците в плен, но при тяхното бягство след разгрома при Виена е бил освободен. После участвувал в обсадата на редица крепости, включително и на Будапеща, за който град оставил едни от първите научни наблюдения, както и на Смедерево и Видин (през 1689 г.). През 1691—1692 г., когато между Виенския двор и Портата започнали преговори за мир, Марсили бил изпратен във връзка с това в Одрин и Цариград. Той използвал този случай, за да продължи започнатите от него по-рано наблюдения над водите на Босфора. През 1699 г., без да има официална длъжност, Марсили взел дейно участие в преговорите в Карловац, особено при фиксиране на граничната линия между двете империи. Впоследствие обаче изпаднал в подозрение и немилост пред Виенския двор, бил деградиран служебно и имотите му конфискувани. При това положение се отдал изцяло на научните си занимания и става виден член на Френската академия на науките и на Лондонското кралско научно дружество.

Едни от най-важните научни трудове на Луиджи Марсили са свързани с Европейския югоизток. Това се вижда дори само от техните заглавия: „*Os-servazioni intorno al Bosforo Tracico ovvero Canale di Costantinopoli*“ (1681 г.); *Danubius Panonico-Musicus, observationibus geographicis, astronomicis etc.*, Amsterdam, 1726, t. 1—6; *Stato militare dell'Impero Ottomano, Lib. I—II, De L'Haye, 1732 etc.*

Луиджи Марсили още много млад, воден от своите научни интереси и по-специално от желанието си да се запознае непосредствено с природата и хората в Османската империя, посещава Цариград заедно с венецианския байло Пиетро Чирвон през 1679—1680 г. За това си пътуване Марсили водел пътни дневници, които са останали в ръкопис чак до началото на нашия век,

когато са били публикувани от Лодовико Фрати под заглавие: „Itinerario da Venezia a Costantinopoli“ и „Diario da Costantinopoli a Venezia“.

Тази публикация е била известна на някои наши учени, които са се докосвали до книжовното наследство на Луиджи Марсили. Текстуално обаче тези дневници не бяха познати. По-долу предаваме за пръв път целия текст за българските земи от втория „Дневник за пътуването от Цариград до Венеция“ през 1680 г. в български превод върху основата на публикацията на Л. Фрати.

ДНЕВНИК ЗА ПЪТУВАНЕТО ОТ КОНСТАНТИНОПОЛ
ДО ВЕНЕЦИЯ*
(1680 Г.)

След единадесети [август 1680 г.] байло Чиврен бил повикан от република Венеция. Граф Луиджи Фердинандо Марсили, желаейки да види нови неща, помолил да го придружи при връщане в отечеството и като получил паспорт от султана, тръгнал от Константинопол на 22 август 1680 г. заедно с един преводач и един другар за из пътя на име Гаetano Форести.

Като се сбогувал с мнозина приятели, той преминал Кумбургас¹ и други села, отдалечени малко от Силиврия. На 24 август три часа преди настъпване на деня тръгнали от това място, като пътували край морето и изоставили Пропонтида². След 5 часа път пристигнали в Киникли³, след това в Чорлу, „доста голямо селище, населено от турци, арменци, евреи и гърци, които имат своя черква, наречена „Св. Георги“. Там резидира суфрагантният епископ на Хераклея⁴. Арменците имат там черква, а турците хубава джамия. Сиренето там е вкусно и носи известност също и на селището.“

На 25 с. м., като тръгнал от Чорлу, след 6 часа път пристигнал в Каришран, където имало един сарай, изграден предишната година за лов. Пътувайки други 4 часа, пристигнал в Люлебургаз, „село или град доста хубав. Там имало една джамия и един хан, повече от хубав и великолепен, построен от Мехмед паша, везир по времето на Сюлейман⁵“.

Денят, 26 с. м., тръгнал от Бургаз или Бергас за Ескибаба, където имало малко гърци, но без черква, „тъй като това са нови селища“. Следващия ден, пътувайки 5 часа през пусти поля, пристигнал в Адрианопол.

„Древният град Адрианопол“, който Марсили разглежда в своя дневник, има в обиколка две мили и повече, във форма на четириъгълник, с мощни крепостни кули, кръгли на ъглите. Кулата, която е обърната към реката, служи за затвор. Цялата

* Заградените в кавички места са дословно предаден текст на Марсили. В останалите места Л. Фрати е предал по смисъл разказа на Марсили.

останала стена е снабдена с масивни четириъгълни кули. Стената е доста голяма, направена е от печени и сурови тухли. Този град е разположен в равнина, на брега на реката. Височинката е заселена от новия град, който не е обкръжен от стена. Там има две султански джамии, една съградена от султан Селим⁶ и другата — от трима султани, с три спираловидни стълби, които ѝ дават наименованието. Султанът, който е построил северната страна, има в тази област свой сарай. В него дворецът за Дивана е доста хубав, стълбите също. Оградата не е нещо особено и е доста смешна стена.“

„Реката е от западната страна, оттам идва и тече и от южната страна, където се разделя на три ръкава: първият е малководен и има един дървен мост; вторият е с дървен мост — казва се Арта; третият, Меон, е пресъхнал. От западна страна реката обгражда една част от града и тук има един доста дълъг мост, наречен Мостът на Микул. Гърците имат там много хубава митрополитска черква, евреите са около 1000 души с 14 синагоги. Арменците имат един епископ и гърците, почти всички живеят в стария град.“

На 29 август Марсили тръгнал от Адрианопол и минавайки 6 часа път най-после пристигнал в Мустафа паша⁷, селище, което имало такова наименование от строителството на един мост, който бил построен така по нареждане на такъв [по име] везир по времето на султан Сюлейман. „Този мост е върху Марица, която тече змиеобразно в полите на планината и която още при Филипопол е твърде маловодна, а в Адрианопол е пресъхнала. Този строеж бил ценен от султана не толкова заради красотата му, колкото като заслуга пред бога. Султанът казал на везира, че той би му дал разходите за строежа, ако би му отстъпил заслугата пред бога. Везирът отказал и султанът, разгневен, не искал да премине моста, но когато преминавал в брод, едва избягнал опасността да се удави.“

На 30 август Марсили, като тръгнал от Мустафа паша, след 6 часа път пристигнал в Харманли, където имало мост върху една малка река, която заобикаляла този град и се свързвала с Марица. След други 4 часа пристигнал в Узунджова, където се настанил в някакъв доста хубав хан, построен от един везир, както и една джамия. „Насреща има твърде много сламени къщи, в които живеят българи. Те устройват молебени под едно дърво и там колят овни, които осветяват върху мраморен камък и след това ги ядат. Казват, че тяхната енория (тяхното село) е отдалечена на един час от пътя.“

На 31 август след 5 часа път от Узунджова пристигнали в Караатли⁸, българско село, с малък брой сламени къщи. След други 5 часа пристигнали в Папазли⁹, село, пояс от български къщи, с една рекичка, която се влива в Марица. Дъждът през нощта бил голям. Навлизайки в една гора, след един и половина час път пристигнали в една обширна равнина, оградена от две

страна с планини. „Тази отдясно гърците наричат Кіунос (Хемус!). Казват, че тя отива до Дунав и се намира от западната страна. Другата от източната страна достига Филипопол, наричан от турците Филибе. Градът следователно е разположен в чудесно място, като в същото време равнината е плодородна и има седем хълма от естествен камък или кремък (които според Марсили са шест). Сред тези хълмове се намира градът, населен от мюсюлмани, които не са запазили почти нищо от античния град. Три от тези хълмове имат имена: най-високият, този на Сарая, е наречен така по останките на един дворец; другият се назовава по часовника¹⁰. Третият е наречен на гимнастиците, тъй като по неговия свод минават до равнината с въже. Под това тепе има една стара гръцка черква и ми казаха, че била посветена на св. Венеранда. Спускаяки се в полите на този хълм, видях част от стара стена, дълга 29 мои крачки, с парчета мрамор и парче пиедестал с надпис. Тук има арменци със свой епископ, евреи с техните синагоги и гърци. Тяхната черква е посветена на св. Марина и св. Георги и е доста хубава.“

„Дионисий, сегашният митрополит, пребивава тук, много е вежлив и ми каза, че тези българи, които видяхме в полето, са павликяни, т. е. хора на Павел Симоката. Той ми съобщи, че ги смята за татари, подчинени на московския цар, прогонени и дошли да живеят тук. Този патриарх беше дошъл тук на една сватба, където яде с всички тези гърци.“

„На 2 септември тръгнахме от Филипопол и като пътувахме 6 часа, пристигнахме в Татар Пазарджик. Там има арменци и гърци, черквата на които е посветена на св. Мария. Като разговарях с попове на павликяните, те ми казаха, че техният свещеник пребивава във Фраца, място, отдалечено от тук на три дни, без обаче да знае да ми обясни точно в коя посока“¹¹.

„На 3 с. м. тръгнахме в зори от Татар Пазарджик и за 3 часа път пристигнахме в Саранбей¹², като преминахме на много места реката. Оттук нататък пътувахме, след като бяхме нахранени зле в това село, обитавано от българи и малко мюсюлмани. То е разположено под една гориста планина от лява страна на пътя. На това място се свързват двете вериги планини отдясно и отляво. Като пътувахме три часа, спряхме в едно българско село, наречено Къздервент¹³, където няма нито вода, нито вино, нито пък хляб. Тук сменихме пазачите.“

На 4 септември, като тръгнали от това място и минавайки все из планини, след два часа пристигнали в пусто селище със сламени къщи, обитавани от българи, без хляб и вино. След кратка почивка преминали в Ихтиман, „оставяйки височините на планините“, сред които Марсили видял един извор с топла вода, „който беше на два часа далеч от мястото на престоя“.

Сутринта на 5 с. м. преди съмване, оставяйки на запад веригата планини, пристигнали в София, „разположена в една равнина, заградена с две вериги планини. В този град има много мал-

ко мюсюлмани, но доста евреи, които имат три синагоги. Гърците имат митрополит с черква, посветена на божията майка. Там има също малко арменци и католици дубровничани, които пребивават заради търговия и имат черква, обслужвана от един францисканец.“

Латинският епископ пребивава в Чипровец, „на два дни от тук, за по-голяма сигурност. Тук има джамия, която била гръцка черква и я наричат „Света София“. В нея има два гръцки надписа. На юг от града се намира планина, която доминира там, от нея идват топли извори. Те ги каптират в една баня, в която топлината никога не е достатъчна да свари яйце. Дъхът на водата е слабо сулфатен, вкусът в началото обикновен и накрая малко кисел, който може да се получава от каналите на ръкавите, където минава, но няма качествата на минералните извори в Бруса.“

„На 7 с. м. в два часа тръгнахме от София, пътувайки пет часа през равнина, и след това двете планински вериги наново се съединиха. Затова бяхме заставени да пътуваме други три часа сред планините. Най-после пристигнахме в Драгоман, българско село или по-скоро запустяло място. Там умря конят на господин Моросини. Като пътувахме два часа при ужасни трудности, пристигнахме под един град, наречен Калотина¹⁴, където обядвахме на сянка при един извор, доста студен. Продължавайки пътуването през равнината сред хълмчета, доста добре обработени и примесени с горички, пристигнахме в Цариброд¹⁵, селище, разположено под една планина. От западната страна има малка крепост с четири кули, заградени с назъбена стена и една желязна врата. От две страни, именно от изток и запад, е заграден от две рекички, образувани от много бистри и буйни извори, които извираат от естествена скала.“

„На 9 с. м. тръгнахме два часа преди настъпването на деня, като дойдохме до Хасан паша паланка¹⁶ след 4 часа по непрекъснатото планински път. Тази паланка представя крепост от турски тип, разположена в полите на планината. Тук видях капител от къса колона и един надпис наляво от портата на хана, който не можах да прочета, тъй като не ми достигна също време. Това място преди се е казвало Бела черква, а сега Паланка. Там се виждат останки от друг кастел на брега на бликащ ручей. След леко освежаване тръгнахме, като пътувахме 8 часа сред сипеи, пристигнахме в една равнина, където се намира Ниш, напояван от запад от река Нишава. На изток градът се свързва чрез хубав мост с воденица и с един стар малък кастел, сега седалище на епископ.“

¹ Кумбургаз се намира на Мраморно море, източно от Силиврия.

² Античното име на Мраморно море.

³ Дн. Кинеклю, между Силиврия и Чорлу.

⁴ Дн. Брегли, Ерейли на Мраморно море.

- ⁵ Става дума за султан Сюлейман Кануни (1520—1566) и великия везир Соколу Мехмед паша (1564—1579).
- ⁶ Става дума за Селим II (1566—1574).
- ⁷ Дн. Свиленград.
- ⁸ Другите пътешественици на това място споменават с. Каялии, дн. с. Филево, Хасковски окръг.
- ⁹ Дн. Поповица.
- ¹⁰ Сахат тепе.
- ¹¹ В текста името е написано Fgaza. Българският католишки архиепископ е резидирал предимно в Чипровци, което градче е било за чужденеца недалеч от Враца.
- ¹² Дн. гр. Септември.
- ¹³ С. Момин проход, намиращо се днес в състава на община гр. Костенец.
- ¹⁴ Дн. с. Калотино, Софийски окръг.
- ¹⁵ Цари Брод — Цариброд, дн. Димитровград в СФРЮ.
- ¹⁶ Марсили тук не е научил добре името на селището, което се е наричало Муса паша паланка, дн. Бела паланка.